

IŠŠŪKIAI SOCIALINIŲ MOKSLŲ EMPIRINIAMS TYRIMAMS PANDEMIJŲ METU

Rekomendacijos tyrėjams

PSICHOTRAUMATOLOGIJOS CENTRAS

Vilniaus universitetas
Psichologijos institutas

2020 Vilnius

PANDEMIJOS POVEIKIS MOKSLUI BEI TYRIMAMS

2020 m. kilusi pasaulinė naujojo koronaviruso pandemija sukėlė ne tik globalią sveikatos krizę, bet ir paveikė svarbias socialines sritis visame pasaulyje. Dėl visuomenės sveikatos priemonių, skirtų koronaviruso plitimui suvaldyti, buvo apriboti kontaktai tarp žmonių, sustabdytos kelionės; o šios yra itin reikšmingos planuojant bei įgyvendinant mokslinius tyrimus. Vertinant koronaviruso krizės poveikį mokslui, išskiriami tiek mokslines veiklas apriboję, tiek jas paskatinę veiksniai. Viena vertus, koronaviruso pandemija paveikė planuojamus ar vykdomus tyrimus, dalis mokslininkų ir tyrėjų buvo priversti juos sustabdyti. Kita vertus, susiklosčiusi situacija paskatino inicijuoti daug naujų su COVID-19 pandemija susijusių socialinių mokslų tyrimų, kurie padeda geriau suprasti pandemijos padarinius visuomenei, o remiantis tyrimų rezultatais siūlomos priemonės, kaip įveikti su pandemija susijusius iššūkius

“SOCIALINIŲ MOKSLŲ TYRIMŲ REZULTATAMS YRA SVARBUS SPECIFINIS SOCIALINIS ATLIEKAMŲ TYRIMŲ KONTEKSTAS, TODĖL GLOBALI PANDEMIJA GALI LABAI STIPRIAİ PAVEIKTĮ ATLIEKAMUS TYRIMUS. TAIP PAT, SOCIALINIŲ TYRIMŲ VYKDYMĄ APSUNKIMA SOCIALINIŲ KONTAKTŲ RIBOJIMAS, NES DALIS TYRIMŲ GALI BŪTI ATLIKTI TIK TIESIOGIAI BENDRAUJANT SU ŽMONĖMIS.

Socialinių mokslų tyrimų objektas yra visuomenė, ekonominiai, politiniai, socialiniai, teisiniai bei kiti visuomenės aspektai; šiuose tyrimuose analizuojami santykiai tarp asmenų ar visuomenės grupių, nuostatos, psichologinė savijauta ir kiti aspektai. Dėl socialinių mokslų tyrimų pobūdžio rezultatams labai svarbus specifinis socialinis atliekamų tyrimų kontekstas. Šiuo atžvilgiu socialinių mokslų tyrimai skiriasi nuo gamtos ar fizinių mokslų tyrimų; pastarųjų mokslų tyrimuose rezultatai labiau priklauso nuo mokslininkų kompetencijos bei turimos įrangos, yra universalūs bei daug mažiau priklauso nuo socialinių veiksmų. Taigi globali pandemija labai veikia socialinių mokslų tyrimus, turėdama įtakos tyrimų rezultatams

Kitas svarbus socialinių mokslų tyrimų aspektas yra tas, kad dažnai šie tyrimai vykdomi su žmonėmis. Pavyzdžiui, naudojant įvairius duomenų rinkimo būdus, individualius interviu, apklausos metodus, fokus grupes ir kitus metodus, vyksta susitikimai su respondentais. Siekiant užtikrinti tyrėjų ir tyrimo dalyvių saugumą pandemijos metu, mokslininkai yra priversti apriboti kontaktus su socialinių mokslų tyrimų respondentais. Socialinių kontaktų ribojimas iš esmės apsunkina empirinių socialinių mokslų tyrimų vykdymą, nes ne visus tyrimus galima atlikti naudojant šiuolaikines informacines technologijas.

Dar vienas socialinių mokslų tyrimų ypatumas yra tas, kad socialinių mokslų tyrėjai dėl savo mokslų srities specifikos yra itin jautrūs socialiniams faktoriams ir daugeliui itin rūpi visuomenės gerovė; todėl pandemijos metu socialinių mokslų tyrėjai gali itin aktyviai imtis tyrinėti ir siūlyti sprendimus dėl pandemijos sukeltų neigiamų socialinių padarinių sumažinimo. Ši motyvacija tyrinėti pandemijos efektus yra susijusi ir su tuo, kad dėl pandemijos daliai socialinių mokslų mokslininkų tenka atšaukti ar atidėti jau vykdomus mokslinius tyrimus. Visgi socialinių mokslų mokslininkų perdėtas fokusavimasis į pandemijos socialinių, ekonominių, teisinių ar psichosocialinių padarinių tyrimus gali turėti ir neigiamą efektą socialiniams mokslams bei jų plėtrai, nes mokslininkai tokiu atveju gali apleisti savo tyrinėjamas mokslinių tyrimų tematikas, kuriose jie turi itin daug kompetencijos ir įdirbio. Be to, krizių ir katastrofų tyrimai yra specifinė mokslinių tyrimų tematika, reikalaujanti tinkamo teorinio ir metodologinio pasirengimo, todėl ne visi atliekami socialinių mokslų tyrimai apie pandemijos poveikį atitinka aukščiausius mokslinių tyrimų standartus.

Kita vertus, nors COVID-19 pandemijos kontekste dažniausiai kalbama apie ribojimus ir iššūkius, krizinės situacijos gali atskleisti ir įvairias naujas galimybes. Tyrėjai skatinami permąstyti savo vykdomų tyrimų planavimo, metodologinius aspektus, prisitaikyti prie ribojimų. Nauji atradimai, pavyzdžiui, tyrimų vykdymas ar planavimas naudojantis šiuolaikinėmis technologijomis, gali sustiprinti tyrimų vykdymą ateityje ir tada, kai pandemijos ribojimai nebebus aktualūs. Taip pat pandemijos keliamos problemos bei iššūkiai skatina mokslininkų bendruomenę susitelkti ir ieškoti bendrų sprendimų, kad pandemijos poveikis visuomenei būtų kuo mažiau skaudus. Šis sutelktumo jausmas gali padėti užmegzti naujus tarptautinio bendradarbiavimo ryšius, skatinti aktyvesnį keitimąsi idėjomis bei dalintis gerosiomis patirtimis. Be to, šiuo metu itin jaučiamas mokslinių žinių integracijos priimant praktinius sprendimus poreikis, taigi mokslininkai yra skatinami bendradarbiauti su praktikais bei valstybinėmis institucijomis. Tai skatina mokytis savo mokslinius rezultatus pristatyti kitiems suprantama kalba bei nuolat svarstyti apie praktinį tyrimų rezultatų pritaikomumą. Taigi mokslininkams itin svarbu šias pandemijos metu įgytas įžvalgas pritaikyti ir ateities tyrimams, tokiu būdu skatinant mokslo pažangą.

REKOMENDACIJOS TYRĖJAMS

Žemiau apžvelgiami pagrindiniai iššūkiai, su kuriais susiduria socialinių mokslų tyrėjai vykdydami empirinius tyrimus, bei pateikiamos rekomendacijos, nurodančios, į kokius aspektus svarbiausia atsižvelgti planuojant ir vykdant tyrimus pandemijos metu. Šios rekomendacijos buvo rengiamos atsižvelgiant į Vilniaus universiteto Psichotraumatologijos centro mokslinių tyrimų patirtį COVID-19 pandemijos metu. Dėl socialinių mokslų krypčių įvairovės, metodologijų ir tematikų gausos neįmanoma pateikti visa apimančių rekomendacijų mokslininkams. Visgi šios gairės yra pirmas žingsnis, siekiant įvardinti pagrindinius iššūkius, su kuriais susiduria mokslininkai pandemijos metu.

1. TYRIMŲ ETIKOS ASPEKTAI

Vykdant socialinių mokslų, kaip ir kitus, tyrimus, būtina laikytis tyrimų etikos standartų, kurie užtikrina tyrimo dalyvių apsaugą. Vykdant tyrimus būtina užtikrinti asmens duomenų apsaugą, tinkamą tyrėjų kompetenciją suplanuotiems tyrimams vykdyti, rizikos minimizavimą, pagarbų santykį su tyrimo dalyviais. Pandemijos metu iškyla iššūkių dėl asmens informuoto sutikimo gavimo, nuotoliniu būdu renkamų duomenų apsaugos, tyrėjų kompetencijos naudojant naujus nuotolinio darbo metodus.

REKOMENDACIJOS. Vykdydami tyrimus tyrėjai privalo įvertinti tyrimo etikos aspektus. Svarbu įvertinti, ar dėl pandemijos atsiradę tyrimo vykdymo pokyčiai atitinka etikos reikalavimus. Būtina imtis veiksmų siekiant užtikrinti, kad tyrimas ir toliau atitiktų visus tyrimų etikos principus. Jei institucijoje yra tyrimų etikos komitetas, reikalingas etikos leidimas empiriniams tyrimams vykdyti. Jei pandemijos metu vykdomi tyrimai, kuriems buvo gautas etikos leidimas iki pandemijos, apie tyrimo protokolo pakeitimus ir tyrimo pritaikymą prie pandemijos konteksto būtina informuoti etikos komitetą, kuris suteikė leidimą tyrimui.

2. TYRIMO DALYVIŲ IR TYRĖJŲ APSAUGA

Atliekant tyrimus privaloma vengti žalos tyrimo dalyviams. Pandemijos metu būtina apsaugoti tyrimo dalyvius ir tyrėjus nuo infekcijos ir galimo susirgimo. Kadangi mokslininkai dažnai dirba grupėse, pandemijos metu itin didelė infekcijos plitimo rizika tarp grupės tyrėjų. Tyrėjai turi vadovautis tiek institucijos, kurioje jie dirba, taisyklėmis, tiek valstybėje įvestomis taisyklėmis bei nurodymais. Pandemijų metu socialinių mokslų tyrėjai turi vengti fizinių susitikimų su tyrimo dalyviais, naudoti asmens apsaugos priemonės, kiek įmanoma – dirbti nuotoliniu būdu. Tyrėjai turi arba stabdyti duomenų rinkimą (jeigu būtinas fizinis kontaktas), arba pasirinkti nuotolinius duomenų rinkimo būdus.

REKOMENDACIJOS. Empirinių tyrimų duomenų rinkimą pandemijos metu rekomenduojama vykdyti nuotoliniu būdu. Tyrėjų grupės susirinkimus taip pat rekomenduojama organizuoti nuotoliniu būdu naudojant vaizdo konferencijų platformas ar kitus nuotolinių susirinkimų organizavimo būdus.

3. NUOTOLINIO TYRIMO SPECIFIKA

Pandemijos metu daugelis socialinių mokslų tyrėjų duomenis renka nuotoliniu būdu. Ne tik apklauskos, bet ir interviu, fokus grupės, gali sėkmingai vykti naudojant nuotolinio darbo platformas. Tačiau renkant duomenis nuotoliniu būdu (internetu ar telefonu) būtina užtikrinti, kad jie bus saugiai perduoti tyrėjui ir nebus prieinami tretiesiems asmenims. Daugelis populiarių apklausų platformų nėra pritaikytos moksliniams tyrimams ir turi trūkumų. Pavyzdžiui, vienas tyrimo dalyvis gali užpildyti apklausos anketą daug kartų, taip iškreipiant tyrimo duomenis; duomenys saugomi ne Europos sąjungos šalyse, kuriose negalioja Europos duomenų apsaugos standartai; interviu ar apklausos medžiaga komerciniais tikslais yra perduodama trečioms šalims ir pan.

REKOMENDACIJOS. Tyrimams naudoti tik saugias empirinių duomenų rinkimo platformas, kurios užtikrina saugų duomenų kodavimą ir perdavimą.

4. PANDEMIJOS POVEIKIO TYRIMO REZULTATAMS ĮVERTINIMAS

Socialinių mokslų tyrimų rezultatus gali veikti pandemija, todėl reikėtų atsargiai vertinti ir interpretuoti gautus rezultatus. Kadangi COVID-19 pandemija yra globali, gali būti itin svarbu įvertinti pandemijos poveikį nagrinėjamam reiškiniui ir kitose šalyse.

REKOMENDACIJOS. Vykdam COVID-19 pandemijos tyrimus, jei tik įmanoma, svarbu siekti įsijungti į tarptautinius tyrimų konsorciumus. Tyrimas, atliekamas naudojant harmonizuotą metodologiją įvairiose šalyse, įgalintų svarstyti apie pandemijos poveikį nagrinėjamam reiškiniui ir kitose šalyse. Jeigu tokios galimybės nėra, galima analizuoti Lietuvoje ir kitose šalyse iki pandemijos vykdytus bei pandemijos poveikio tyrimus. Tai leistų labiau įvertinti pandemijos poveikį vykdomiems tyrimams.

5. TYRIMŲ REZULTATŲ PRISTATYMAS

Vykdydami tyrimus mokslininkai juos pristato kitiems mokslininkams bei visuomenei. Dėl apribotų fizinių kontaktų iškyla iššūkis pristatyti tyrimų rezultatus, nes mokslinės konferencijos yra atšauktos arba nukeltos vėlesniam laikui.

REKOMENDACIJOS. Mokslinius tyrimus galima pristatyti virtualiose mokslinėse konferencijose. Tyrėjai gali organizuoti nuotolinius mokslo seminarus, kuriuose galima pristatyti vykdomus tyrimus ir jų rezultatus. Moksliniai rezultatai gali būti viešinami virtualių viešų seminarų metu ar skelbiant mokslinius atradimus žiniasklaidoje.

6. PRIEIGOS GALIMYBĖS PRIE TYRIMO METODŲ IR DUOMENŲ SUDARYMAS

Pandemijos metu, kaip niekada anksčiau, išryškėjo atviros prieigos prie tyrimo metodų ir duomenų poreikis. Keitimasis tyrimo metodologijomis ir duomenimis įgalina taupyti resursus, pagreitina mokslo pažangą, įgalina atrasti naujų duomenų analizės būdų galimybių, skatina mokslo proveržį.

REKOMENDACIJOS. Svarbu dalintis su kitais tyrėjais iš Lietuvos bei kitų šalių atliekamų tyrimų metodologija, anketų klausimais, nuasmenintomis duomenų bazėmis ir kita tyrimo medžiaga.

7. TYRIMŲ FINANSAVIMAS

Daugelyje pasaulio šalių moksliniai tyrimai yra vykdomi gavus finansavimą. Lietuvoje per pastaruosius 10 metų atsirado vis daugiau įvairių finansavimo galimybių socialiniams mokslams, todėl daugelis tyrimų vykdomi gavus konkursinį finansavimą. Pandemijos metu iškyla esminių iššūkių vykdyti sutartyje su finansuojančia organizacija numatytus įsipareigojimus. Dėl pasikeitusio tyrimo plano, atšauktų konferencijų labai padidėja rizika, kad nebus pasiekti projekto paraiškoje numatyti rezultatai.

REKOMENDACIJOS. Svarbu nuolat komunikuoti su finansuojančia institucija dėl tyrimo projektui kylančių iššūkių ir siūlyti konstruktyvius sprendimo variantus (pvz., biudžeto keitimas, kelionių perkėlimas į kitus metus, projekto trukmės pratęsimas, ataskaitos pateikimo termino pratęsimas ir pan.). Organizacijos, finansuojančios mokslinius tyrimus, irgi patiria daug sunkumų, nes pandemijos iššūkiai buvo neplanuoti. Šioms institucijoms svarbu, kad jų finansuoti projektai būtų sėkmingai įgyvendinti, todėl aktyviai bendradarbiaujant galima atrasti abiem pusėms priimtinus sprendimus.

Rekomendacijas parengė: prof. dr. Evaldas Kazlauskas, dr. Odeta Geleželytė, dr. Inga Truskauskaitė-Kunevičienė, dr. Lina Jovarauskaitė, dokt. Monika Kvedaraitė, dokt. Austėja Dumarkaitė, dokt. Ieva Daniūnaitė, doc. dr. Ieva Norkienė.